

Денисенко К.Ю., Якібчук В.М.***

ТЕОРЕТИЧНІ МОДЕЛІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Докорінні зміни на європейському континенті на зламі ХХ-ХХІ століть змусили новому подивитися на процес об'єднання Європи. Вперше в новітній історії Європи, теорія об'єднання європейського геополітичного простору була висунута у 1922 році австрійським дослідником Ріхардом Куденхофе – Калергі [1, с. 38 – 42].

Поворотним моментом у пошуках нових теорій об'єднання європейського геополітичного простору стала відома промова Уінстона Черчилля в Цюрихському університеті 19 вересня 1948 р. у якій він закликав створити Сполучені Штати Європи на засадах партнерства Франції та Німеччини та створенні спільних європейських структур.

Практичним втіленням процесу ствоєння єдиного європейського геополітичного простору став інструментальний метод євробудівництва Жана Монне, який вважав, що досягненню політичної єдності Європи має передувати її економічна єдність на основі теорії великих економічних просторів та подолання дрібнодержавності [2, с. 48].

Поштовохом для розвитку сучасних концепцій формування європейського геополітичного простору стали відомі геополітичні проекти фрпнцузького президента Шарля де Голля. Мова йде передусім про такі відомі його концепції як «Європа від Атлантики і до Уралу», «Європа держав», та концепція «Континентальної Єдності Європи» [3, с. 492].

Разом з тим, у 1970 – х роках все більшого значення набувала політика «багаторівневості» у побудові європейського геополітичного простору. Саме у цей час з'явилися такі теорії як: «Europe à la carte» та «Європа різних швидкостей».

На відміну від інших теорій, концепція «Europe à la carte» заперечує необхідність єдиного для всіх держав-членів правового наслідування Співтовариств як кінцевого пункту інтеграційного процесу і передбачає можливість вибору кожною державою тієї сфери, в якій вона зацікавлена брати участь. Концепція «Europe à la carte» була вперше запропонована німецьким дослідником Ральфом Дарендорфом у 1970-х роках, але свою відомість і подальший розвиток вона отримала завдяки заяві британського прем'єр – міністра Джона Мейджера. Англійський варіант теорії давав державам – членам повну свободу інтеграції або відмову від неї у будь-якій сфері окрім Спільного Ринку. Даний підхід не витримав жорстокої критики оскільки міг покласти кінець інтеграційним процесам та привести до неконтрольованих ситуацій [4, с. 284].

Концепція «Європа різних швидкостей» була розвинута у доповіді прем'єр – міністра Бельгії Лео Тіндемманса у 1976 році. Дана модель побудови європейського геополітичного простору засновувалась на програмі дій, визначеної для інститутів Співтовариств та схваленої всіма державами – членами. Відповідно до цієї програми найбільш розвинені держави могли об'єднати свої зусилля на більш високому рівні інтеграції, одночасно передбачивши відповідні механізми, які б забезпечили приєднання інших держав у від-

* кандидат політичних наук, молодший науковий співробітник НДЧ Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

** студент 4 курсу спеціальності « міжнародні відносини» Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

повідні строки. Таким чином, кожна держава могла просуватися на шляху до інтеграції у тому темпі, який найбільше відповідав її інтересам.

Політичні зміни, які відбулися наприкінці 1980 – х на початку 1990 – х років, а також надії низки постсоціалістичних країн, пов'язані з вступом у Співтовариства, стали імпульсом для пошуку нових теорій та моделей побудови європейського геополітичного простору. Так, у квітні 1987 р. у Празі була проголошена концепція М. Горбачова «Європа – наш спільний дім». Вона полягала у побудові кооперативної моделі відносин між державами різних суспільно – політичних систем.

Ідея «спільного європейського дому» була схвально сприйнята у західноєвропейських політичних колах.

Одночасно з М. Горбачовим питаннями майбутньої побудови європейського геополітичного простору переймався і президент Франції Франсуа Міттеран. Враховуючи стрімкі зміни в країнах Центральної та Східної Європи, Ф. Міттеран запропонував у грудні 1989 р. створити «Європейську конфедерацію», яка буде відкрита для всіх народів, які прийняли багатонаціональну політичну систему. Її сенс полягав у формуванні на основі укладання низки міжурядових угод між країнами-членами Європейської Спільноти і країнами-кандидатами своєрідної системи нелінійних зв'язків, яка мала б функціонувати під контролем постійних спільних організаційних структур [5, с. 27-34].

Результатом теоретичних пошуків у цей період стає потягтя «Змінна геометрія» (*géometrie variable*). Якщо концепція «Європи різних швидкостей» концентрувала увагу на часовому аспекті інтеграційного процесу, то концепція «змінної геометрії» зачіпає головним чином, просторовий аспект і представляє собою модель більш абстрактного характеру, що допускає багаточисленні інтерпретації.

Дещо відмінним проявом тієї ж самої моделі «змінної геометрії» стала ідея «кіл», що розходяться від центрального «ядра». У цьому випадку під «ядром» слід розуміти основні сфери компетенції Співтовариств, такі як спільний ринок та інші спільні проекти, в яких передбачена участь усіх держав – членів. «Колами» визначаються ті сфери, в яких різні держави беруть участь згідно своєю волевиявленню [6, с. 93-96].

Цю ідею розвив прем'єр – міністр Франції Едуар Балладюр, запропонувавши концепцію «Європи концентричних кіл». Вона представляє дещо видозмінене бачення федералістського майбутнього Співтовариства, викладене ще 17 січня 1990 р. головою Європейської комісії Жаком Делором перед Європарламентом у світлі нових взаємовідносин Схід-Захід. Залишивши осторонь федералістські прогнози Ж. Делора про європейське майбутнє, Е. Балладюр використав і розвинув ідею «концентричних кіл» навколо компактного ядра. Пізніше, в 1994-1995 роки теорія «концентричних кіл» була підтримана Аленом Жюппе та Жаком Шираком.

Однак, попри існування чисельних проектів таких як: «геополітична Європа» Жака Атталі, ідея «Союзу націй – Європа вільних, незалежних, та суверенних націй» Тоні Блера, рекомендації ПАРЄ 1999 р. «Європа: континентальний проект», документу Європейської Комісії 2003 р. «Ширша Європа – сусідство: нові рамки відносин з нашими східними та південними сусідами» та багатьох інших, концепція «Великої Європи» посіла важливе місце в сучасних політичних та наукових дебатах про подальший розвиток європейського геополітичного простору.

У цьому контексті найбільш цікавими є праці британського дослідника Майкла Емерсона та директора Московського центру Карнегі Дмитра Треніна, які запропонували конкретні практичні кроки побудови Великої Європи.

На думку М. Емерсона, термін «Велика Європа» може відноситися до чітко визначеного простору, об'єднуючого членів Ради Європи. Це Європа і всі її народи, які досягли

певного рівня ототожнення з її цінностями, історією та культурою. Навіть найбільш дезорганізовані і віддалені частини Великої Європи як, наприклад, країни Закавказзя, мають європейські устремління. На рівні територіальних рамок політика Великої Європи повинна охоплювати всі різноманітні види держав і утворень в Європі, які поки що не приєдналися до Євросоюзу і не залучені у переговори про вступ, оскільки в іншому випадку виникне питання про відсутність послідовності [7].

В дослідженні М. Емерсона, Велика Європа це також простір в рамках якого «європеїзація» може бути названа основною метою. Це процес, який всі європейці можуть розглядати як свій власний і з яким вони можуть себе ототожнювати. Різниця існує між членством в ЄС (як формальним юридичним і політичним актом) і «європеїзацією» як більш широким процесом політичних, економічних і соціальних перетворень. Відтак, «європеїзація» є віжправною крапкою побудови стратегії Великої Європи.

Він піддає гострій критиці стратегію сусідства, яка об'єднує в єдиній концепції два різних регіони – Східну частину Великої Європи і Південне Середземномор'я та Близький Схід, що входять до зони Великого Близького Сходу і не мають європейського призначення.

Крім того, ним виокремлено сім загальних просторів, які об'єднані в три основні виміри:

1. Політичний та соціальний вимір. Спільний простір демократії та прав людини, головна роль в якому належить Раді Європи та Європейському Союзу. При цьому найбільша увага має приділятися країнам Ради Європи, які знаходяться у найменш стабільному стані. Простір освіти, культури та досліджень, у межах якого ЄС має ініціювати більше різноманітних культурних та освітянських програм для Великої Європи. Однак, вважає М. Емерсон, необхідно не забувати про якість цих програм, оскільки вони розраховані на багато десятиліть.

2. Економічний простір. Європейський економічний простір - створення Пан'європейського простору вільної торгівлі та розробка модульно підходу для послідовного входження різних європейських країн до єдиного ринку ЄС з удосконаленням існуючих інститутів ЄП/ЄАВТ. Європейський валютний простір, який передбачав поширення зони євро на весь простір Великої Європи, враховуючи і ті держави, які не приєдналися до Європейського Союзу.

Європейський простір інфраструктури та комунікаційних мереж – розвиток Пан'європейської мережі за підтримки ЄС/ЄІБ/ЄБРР. При цьому основною вимогою має бути економічна ефективність комунікацій в цілому.

3. Вимір безпеки. Спільний простір безпеки, свободи та правосуддя, що передбачає зростаючу свободу пересування осіб (візи, імміграція) в обмін на зміцнення прикордонного контролю, внутрішньої законності та порядку. Простір співпраці у сфері зовнішньої безпеки, що передбачає використання інструментів ЄС у сфері безпекової та оборонної політики з метою сприяння процесу європеїзації у поки що нестабільних частинах Великої Європи.

На думку М. Емерсона, Велика Європа потребує розробки адекватної багатосторонньої інституційної структури. Основна відповідальність за її втілення має бути покладена на Європейський Союз. Європейська конференція може бути збережена у якості постійного форуму для обговорення порядку денного для Великої Європи, однак це досить обмежене утворення має бути реформоване. Вона має бути відкритою для всіх держав – членів Ради Європи та в значній мірі пов'язана з цією організацією.

Характеризуючи концепцію М. Емерсона російський дослідник Ю. А. Борко, справедливо відзначає що в найбільші 10 – 15 років реалізацію цієї ідеї гальмуватиме як стан

справ у Європейському Союзі так і протиріччя розвитку Росії. Головна проблема, переконаний Ю.А. Борко, виникне через колізію між двома напрямками політики ЄС – поглибленням європейської інтеграції та її розширенням [8].

Розглядаючи процес формування Великої Європи російський дослідник Д. Тренін акцентує увагу на трьох основних можливих її вимірах, а саме політичному, безпековому та гуманітарному. Основною думкою в роботах дослідника виступає теза про необхідність недопущення відновлення будь – яких розривів між Росією та рештою Європи.

В цілому, вважає Д. Тренін, у ХХІ столітті ЄС та його геополітичні межі мають передбачати «багатоповерхову» конструкцію. За таких умов, у середньостроковій та багатостроковій перспективі на континенті очевидно будуть існувати: «тісна» європейська федерація – міцне ядро Європейського Союзу, Європейський Союз у складі 27 – 30 держав, Велика Європа, що включатиме Європейський Союз плюс групу країн, у тому числі Росію, які тією чи іншою мірою будуть асоційовані з ЄС.

Таким чином, розглянувши декілька основних теорій та моделей формування європейського геополітичного простору, можна зробити висновок, що у наш час коли європейська інтеграція набуває все більш важливого значення всі концепції та ідеї об'єднання Європи потребують глибокого наукового аналізу та подальшого вивчення.

Література

1. Кембаев Ж. М. Концепция «Пан-Европы» Р. Куденхове-Калерги как одна из важнейших стадий в становлении идеи европейского единства // История государства и права. — 2010. — № 22. — С. 38-42.
2. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: заснування та етапи становлення. К. Видавничий дім «Ін Юре».— С. 48.
3. De Gaulle Ch. Mémoires du guerre. Le Salut, 1944 – 1946. – P.: Plon, 1959. – P. 4926.
4. Dahrendorf R. A Third Europe? Florencia: European University Institute, 1979. — P. 284
5. Ушакова Т. К вопросу о многоуровневой интеграции в истории Европейского Союза. Белорусский журнал международного права и международных отношений. — 2001. — №1, С. 27-34
6. Доценко К. О. Історія європейської інтеграції: Європа «концентричних кіл» Е. Балладюра. — С. 93-96
7. Эмерсон Майкл (Великобритания). Формирование политических рамок Большой Европы. Современная Европа 2004. Вып.3 – июль – сентябрь
8. Борко Ю.А. Быть ли Большой Европе? (Комментарий к статье М. Эмерсона). Современная Европа 2004. Вып.3 – июль – сентябрь